



Příručka pro vlčí hlídky



Hnutí DUHA
místní skupina Olomouc

ÚVODEM...

Milí kamarádi,
vlk obecný, rys ostrovid a medvěd hnědý patří mezi celosvětově ohrožené druhy, které jsou na našem území celoročně chráněny. Přesto jsou tyto šelmy stříleny pytláky (většinou pytláčícími myslivci), kteří často mají na své straně i veřejné mínění. Oficiální program na záchranu velkých šelem zajišťovaný ministerstvem životního prostředí ještě dlouho po návratu prvních šelem do Beskyd v podstatě neexistoval. V polovině 90. let, z potřeby rychlého a účinného opatření na ochranu vzácných šelem a v atmosféře negativního postoje veřejnosti k nim se tak zrodila myšlenka vlčích hlídek. Jednou z mála cest, jak umožnit vlkům, rysům a medvědům pokojný návrat do teritorií v Beskydech, kde byli v minulosti vyhubeni, je totiž přímá ochrana v terénu. Správa CHKO Beskydy však sama nemá dostatek prostředků ani lidských zdrojů na to, aby mohla účinnou ochranu šelem zajistit. Proto je nutná pomoc dobrovolníků.



Hnutí DUHA se problematice velkých šelem věnuje od roku 1995, soustavněji od roku 1999 (zahájen projekt *Záchrana a návrat velkých predátorů*) a intenzivně pak od roku 2008, kdy začalo postupně realizovat několik větších projektů, jejichž cílem je mimo jiné zamezit nelegálnímu odlovu velkých šelem – vlka, rysa a medvěda a umožnit jim návrat na naše území. Součástí projektů je proto vedle osvěty veřejnosti, přednášek na školách, mediální kampaně a ochrany migračních koridorů také terénní monitoring – Vlčí hlídky. Ty probíhají hlavně v zimním období, kdy jsou šelmy nejčastěji loveny (mají totiž zimní srst, která je ceněna více než letní, zároveň také probíhá myslivecká sezóna a šelmy mohou být uloveny jak při společných honech, tak při čekání).



Monitoring probíhá především na území CHKO Beskydy, zvláště v oblastech předpokládaného častějšího výskytu velkých šelem. Je zaměřen na sledování pobytočných znaků šelem a známek možného ilegálního lovu. Svým pohybem v terénu dobrovolníci odrazují lovců od střílby na chráněná zvířata. Zvláště důležitá je lokalizace a pravidelná kontrola újedí, na které jsou tato zvířata lákána, a jejich dokumentace, která se předává příslušným orgánům. Počet kladených újedí v posledních letech, také díky našim aktivitám, výrazně poklesl. Od roku 2003 je monitoring zaměřen i na sledování dalších chráněných živočichů – lesních kurů (tetřev hlušec, jeřábek lesní) a sov.

Smyslem vlčích hlídek je nejen účinně zasahovat proti ilegálnímu odstřelu vlků, rysů a medvědů, ale také seznámit širokou veřejnost s důležitostí těchto velkých predátorů pro lesní ekosystém – především s jejich vlivem na zdravotní stav a kondici lesních kopytníků a pro obnovu lesa.

Při nadměrně a uměle udržovaných vysokých stavech zvěře nemohou např. rysové v Beskydech sami významně snížit početnost srncí zvěře, v žádném případě pak nemůže dojít k tomu, že by predátor svou přirozenou kořist zcela vyhubil (častá obava myslivců). Stav zvěře mohou být bez problémů regulovány zároveň člověkem i šelmami.

Lesní ekosystém je složitý organismus, sestávající z desetitisíců druhů a miliónů vazeb mezi nimi navzájem, kde každé vlákno má v pomyslné síti stejnou důležitost a jakákoliv mezera znamená vážné narušení ekosystému. Tak se naše lesy, téměř sto let bez trvalé přítomnosti velkých predátorů, ocitly v ohrožení. Přemnožená zvěř spásá zmlazení – malé semenáčky – a brání tak přirozené obnově lesa. Lesníci dnes musí vynakládat značné úsilí na ochranu mladých stromků, protože myslivci nejsou schopni stavy zvěře regulovat. Díky tomu, že se do Beskyd velké šelmy začaly vracet, dnes máme jedinečnou možnost obnovit ve zdejších lesích ztracenou rovnováhu. Více informací o významu velkých šelem najdete v publikaci „Velké šelmy v našich lesích“, vydané v roce 2013 (ke stažení na www.selmy.cz).

I přes dílčí úspěchy ochranářů je pytláctví stále nejvážnějším ohrožením pro velké šelmy. V letech 1997–2003 například počty rysů celorepublikově poklesly o třetinu, ačkoliv by naopak bylo přirozené, aby se populace zvětšovaly a mladí jedinci obsazovali nová teritoria. Ojedinelé nálezy upytlačených rysů jsou však jen zlomkem toho, jak velký počet zvířat (odborné odhady kolem 500 kusů) musel padnout, aby se jejich stavy takto snížily.

Vám všem, kdo nám dobrovolně pomáháte dosáhnout ochrany těchto krásných šelem v našich lesích, děkujeme.



1. ZOOLOGICKÁ POZOROVÁNÍ

Zaznamenáváme pobytové znaky vlků, rysů, medvědů, kočky divoké a vydry. Odlišujeme je od dalších šelem (pes, liška, jezevec, psík mývalovitý, kuna), sudokopytníků (jelen, srnec, prase divoké) a zajíce. Dále si všímáme pobytových znaků lesních kurů (tetřev, jeřábek), dravců a sov, např. puštika bělavého, a také čápa černého. Všímáme si zkrátka všeho zajímavého, na co narazíme, mohutných stromů nebo nezvykle drasticky holosečně provedených těžeb v lesích. Fotografie některých pobytových znaků naleznete i na www.selmy.cz.

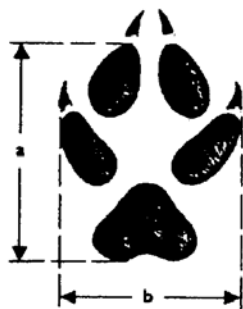
Stopy a stopní dráhy

Dokumentace:

Nalezneme-li stopu chráněné šelmy, důkladně prozkoumáme okolí nálezu (50–100 metrů na každou stranu), zjistíme, zda šelma kráčela, či běžela, místo co nejpřesněji lokalizujeme na mapě a především nejzřetelnější stopy změříme a vyfotografujeme **s měřítkem** (vedle stopy položit metr, popřípadě jakýkoli předmět unifikované velikosti – ISIC či podobnou kartu, víčko z PET lahve, mince...). Pokud nám přejí sněhové (nebo blátivé) podmínky, pokusíme se zhotovit sádrový odlitek. Můžeme také vyrazit po stopách proti směru pohybu zvířete a pokusit se objevit jiná zajímavá místa (trus, omočené pařezy, místo kde šelma odpočívala nebo pozorovala okolí apod.).

Jak měříme stopy?

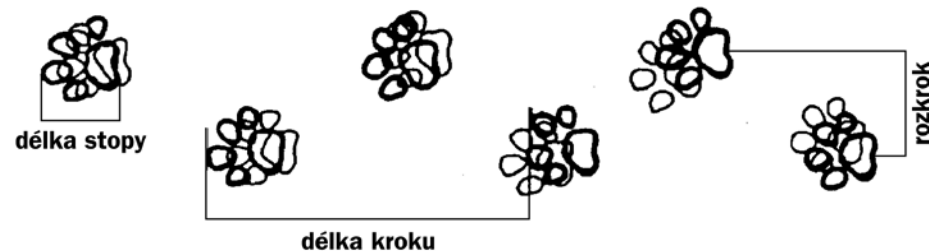
Velmi jednoduše změříme **délku** – vzdálenost od předního konce prstů k zadnímu okraji posledního, dlaňového (nebo patního) mozolu, nezapočítáváme však drápy. **Šířku** stopy změříme v jejím nejširším místě. Velmi důležité je však i uspořádání stop v terénu, tzv. stopní dráha. Vzdálenost mezi dvěma řádky stop téhož živočicha nazýváme **šířkou kroku (rozkrok)**. Je daná velikostí zvířete i způsobem pohybu. Délka kroku je vzdálenost mezi dvěma po sobě jdoucími otisky téže končetiny. Změříme ji například jako délku od předního okraje stopy přední tlapy k přednímu okraji téže tlapy při následujícím kroku. Názorně to můžeme vidět na obrázku č. 2. Orientační rozměry vybraných stop můžete vidět v tabulce na straně 10.



Obr. 1. Stopy šelem měříme bez drápů (a– délka, b–šířka).

Doporučení pro měření a focení stop a stopních drah rysa ostrovida

- Vybereme si co nejzřetelnější stopy a změříme délku a šířku nejméně pěti **různých** (je-li to možné) otisků zadních a předních stop;
- stopy vyfotíme spolu s pravítkem (při použití svinovacího metru neměřit zahnutým koncem, aby nedocházelo ke zkreslení);
- čím více stop, tím lépe – optimum je okolo deseti měření (snímků, máme-li digitální foťák);
- zásadně fotíme kolmo na stopu z co nejmenší vzdálenosti;
- při větším počtu nálezů různých stopních drah je dobré si jednotlivé nálezy na snímcích označit např. číslem napsaným do sněhu nebo jiným kódem (zvláště pokud fotíme jeden nálezy vícekrát), pro pozdější správné přiřazení;



Obr. 2. Měření stopních drah.

- stopní dráhy – vypovídající hodnotu mají jen ty, které jdou v chůzi a vrstevnicově, fotíme sled 3–4 stop (s pravítkem a značkou z nejmenší možné vzdálenosti) a pak jednotlivé stopy z tohoto sledu.

Všechny údaje uvedeme do příslušných políček v on-line formuláři „Moje nálezy – nový“ v členské sekci VH. Při více nálezech za pochůzku (i pokud jde o stejný druh šelmy) vytvoříme záznam o každém nálezu zvlášť, stejně jako při nálezu více stopních drah poblíž sebe, kdy si nejsme úplně jisti, že jde o stejného jedince. Popis nálezu a doplňující údaje k němu podrobně rozepíšeme v příslušných políčkách. Rozměry stop a stopních drah šelem nám mohou pomoci určit, o jakého jedince se jedná, například zda šlo o mládě nebo dospělého rysího samce.

U **ptáků** postupujeme podobně: změříme délku od posledního článku prostředního (nejdelšího) prstu až po koncový článek zadního prstu, je-li otisknut. Také zaznamenáme délku tohoto zadního prstu zvlášť. Šířka stopy je dána rozpětím krajních prstů. *Stopy u ptáků měříme i s otisky drápů.*

A jak stopy odléváme?

Držme se osvědčeného pravidla: čím hlubší a zřetelnější stopa, tím lepší výsledek! Postup je následovný: Vybranou stopu opatrně zbavíme nečistot. Stopu můžeme ohraničit tvrdým papírem, aby se sádra později příliš neroztékala. Do připravené nádoby nalijeme studenou vodu a přisypáváme bílou sádro. Sádro sypeme do té doby, než se vytvoří malý kopeček sahající nad hladinu. Poté směs dokonale promícháme. Podle potřeby dále přisypáváme sádro. Sádra nesmí být ani řídká, ani příliš hustá. Takovou sádro vlijeme do nejhlubšího místa a do zbytku stopy sádro rozetřeme větvičkou nebo prstem, abychom zachytili v odlitku co nejvíce detailů (drápy). Poté sádro necháme utuhnout; dle počasí asi 20–30 min. O tom, že je odlitek připraven k vyjmutí, se přesvědčíme velice jednoduchým způsobem, a to tak, že suchým prstem přejedeme po povrchu sádry. Netlačíme! Jestliže se prst nezabarvil od sádry, jsme hotovi. Odlitek opatrně vyjme z podkladu např. pomocí klacíku, zabalíme do novin a vložíme do igelitového sáčku. Doma nebo v chatě jej musíme ještě dosušit. Na ploché straně suchého odlitku nesmí chybět: **lokality, datum nálezu, jméno nálezce**, a pokud jsme si jisti určením, tak i **určení zvířete**. Takovýto odlitek najednou nabývá faktické podoby a můžeme jej použít jako dokument o výskytu chráněných šelem v dané lokalitě.

Základní charakteristika vybraných stop a stopních drah

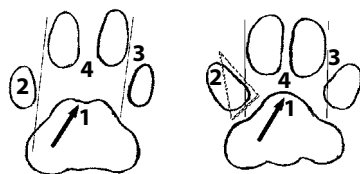
V této kapitole vám přiblížíme stopní charakteristiky jednotlivých druhů velkých šelem, které sledujeme, případně druhů, se kterými je možné jejich stopy zaměnit. Náčrty stop jsou zmenšené, ale s výjimkou medvědích ve stejném měřítku. Vybrané stopy ve skutečné velikosti jsou



vyobrazeny na stranách 17–18. Možný rozsah rozměrů stop je uveden v přehledové tabulce na str. 10.

Rys ostrovid (*Lynx lynx*) má stopu víceméně kulatou, se čtyřmi prstovými polštářky (přední končetiny mají sice pět prstů, ale palec /první prst/ je posunut vysoko, takže se neotiskuje) o velikosti 5–10 cm. Někteří ryši mají stopu méně nebo více asymetrickou – podle toho můžeme určit, zda se jedná o pravou, nebo levou stopu.

Nejdelší je v tomto případě vždy třetí prst (prostředník), potom prsteníček (čtvrtý prst), ukazovák (druhý prst). Spolehlivý znak, kterým stopu rysa odlišíme od stopy psa, je dvouvrcholové nebo alespoň rovné zakončení přední části patního mozolu. Patní mozol psa je většinou kulatý. Další rozlišovací znaky jsou uvedeny v tabulce č. 1 a na obr. č. 3. Rys se nejčastěji pohybuje chůzí nebo pomalým klusem, kdy klade zadní tlapu do stopy přední. Při normální chůzi je délka kroku kolem 80 cm, při klusu až 130 cm, při rychlém úprku kolem 150 cm, při skoku i několik metrů. Rozměry však samozřejmě závisí na pohlaví, stáří a velikosti zvířete. Přední stopa je o poznání větší než zadní. Zatažitelné drápy se otiskují jen výjimečně (kluzký povrch, zmrzlý sníh, prudké stoupání nebo klesání, odraz při skoku apod.). Rys rád využívá padlých kmenů a skalních říms.



Obr. 3. Graficky znázorněné rozdíly mezi stopou rysa (vlevo) a psa (vpravo). Číselné označení se vztahuje k následující tabulce.



Obr. 4. Stopní dráhy rysa v chůzi (A) a běhu (B).

Tab. 1. Nejdůležitější rozdíly ve stopách rysa a psa (podle M. Bojdy)

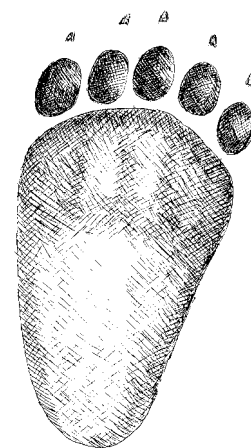
rys	pes
1 vrchol patního mozolu dvouvrcholový nebo rovný	vrchol patního mozolu zakulacený
2 všechny prsty mají tvar oválný	postranní prsty mají spíše trojúhelníkovitý tvar
3 mezi prostřední a postranní prsty lze proložit přímkou	prostřední prsty jsou jakoby posazeny na postranních prstech
4 mezi jednotlivými prsty jsou většinou poměrně velké mezery	prsty jsou blízko sebe



Vlk obecný (*Canis lupus*) má čtyřprstou stopu (platí totéž jako u rysa: i když je přední končetina pětiprstá, první prst se neotiskuje) se zřetelnými otisky drápů, značně podobnou stopám psa. Obzvláště přední stopy jsou vcelku kulaté. Na rozdíl od rysa nejsou stopy vlka asymetrické, prostřední dva prsty dosahují stejné délky a jsou rovnoběžné. Zadní stopy jsou menší a protaženější, tvarem více podobné liščím. Jednotlivou stopu tedy odlišíme od psí těžko. V zimě nám pomůže sledovat stopní dráhu a všimnout si chování zvířete. Vlci se vyznačují tím, že při klusu otiskují své stopy do přímky (čarují – obr. 5); kladou zadní, menší tlapy přesně do stop větších předních tlap (vzniká dvojotisk). Vlci často klušou dlouhé úseky po vrstevnici, na rozdíl od psa, který nedokáže držet směr, kličkuje a různě odbíhá k předmětům na trase. Jdou-li vlci ve smečce hlubším sněhem, kladou své nohy do stop prvního vlka, takže se nedá určit, kolik vlků stopy zanechalo; jediné před překážkou (křovisko, padlý kmen) se stopy rozbíhají.



Obr. 5. Stopní dráha vlka.



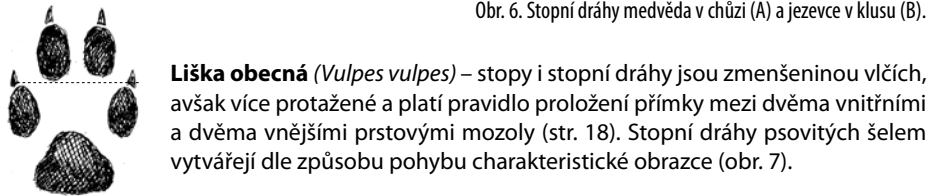
Medvěd hnědý (*Ursus arctos*) má stopu snadno rozeznatelnou díky její velikosti a tvaru. Otisk přední i zadní tlapy je pětiprstý, se silnými drápy. Medvědi patří mezi ploskochodce – to znamená, že došlapují stejně jako např. primáti na celou plochu chodidla. Zadní stopa tak připomíná otisk bosé nohy člověka, z předního chodidla se běžně otiskuje jen přední část. Při typické pomalé chůzi je délka kroku, při níž je zadní šlápěť kladena do přední, pouze 50–60 cm. V zimě nalezneme stopu jen vzácně, protože medvědi spí (nepravým zimním spánkem).

Pes (*Canis familiaris*) – stopy velmi variabilní, zaměnitelné s liščím i vlčími. K odlišení možno použít výše uvedená pravidla. U některých psů se neotiskují drápy, a je tedy možná záměna s rysem.





Obr. 6. Stopní dráhy medvěda v chůzi (A) a jezevce v klusu (B).



Liška obecná (*Vulpes vulpes*) – stopy i stopní dráhy jsou zmenšeninou vlčích, avšak více protažené a platí pravidlo proložení přímkou mezi dvěma vnitřními a dvěma vnějšími prstovými mozoly (str. 18). Stopní dráhy psovitých šelem vytvářejí dle způsobu pohybu charakteristické obrazce (obr. 7).



Obr. 7. Liška v chůzi (A), klusu (B), běhu (C) a úprku nebo skoku (D).

Psík mývalovitý (*Nyctereutes procyonoides*) je východoasijská, k nám zavlečená šelma, v současnosti trvale usazená mozaikovitě na celém území státu. Stopy podobné liščím, avšak širší, s vějířovitě roztaženými prsty a výraznějším středním mozolem.

Jezevec lesní (*Meles meles*) má pětprsté končetiny s nápadně dlouhými drápy. Tvar stop je podobný stopám medvědím, avšak zcela jiné velikosti. Na tvrdším podkladě se palec otiskuje nevyrazně. Stopy se stáčí směrem dovnitř stopní dráhy (obr. 6).



Obr. 8. Kuny a lasičky se nejčastěji pohybují poskoky (A). Můžeme ale nalézt i stopní dráhu prchajícího zvířete (B).

Menší druhy čeledi **Lasicovité** (*Mustelidae*) mají pětprsté končetiny a pohybují se nejčastěji poskoky, při nichž vznikají typické stopní dráhy – dvojice stop vzdálené od sebe podle rychlosti pohybu, při úprku vznikají obrazce podobné zaječím (obr. 8). Stopy **kuny lesní** (*Martes martes*), **kolčavy** (*Mustela nivalis*) a **hranostaje** (*Mustela erminea*) jsou velmi podobné, proto se k hrubé orientaci můžeme řídit rozměry uvedenými v tabulce č. 2.



Zajíc polní (*Lepus europaeus*) má pětprsté přední a čtyřprsté zadní končetiny, obojí hustě osrstěné, bez nášlapných mozolů. Jednotlivé stopy lze zaměnit za vlčí nebo liščí (str. 17). Stopní dráha je však naprosto charakteristická: obě zadní jsou otištěny vedle sebe před menšími předními, ležícími za sebou.



Vydra říční (*Lutra lutra*) (obr. 9) má typická pětprstá chodidla opatřená plovací blánou, jejíž otisk však na tvrdších podkladech, stejně jako pátý prst, nemusí být vždy zřetelný. Přední stopa (A) je okrouhlá. Zadní tlapka je sice protáhlá, ale ve stopě se většinou neotiskuje zadní část, takže přední i zadní stopy vypadají podobně. Zvíře se pohybuje lasicovitými poskoky (dvojotiskové párové stopy – B), plížením i rychlým během (stopy v šikmé přímce vedle sebe). Vydra je vázaná na vodu, proto po jejích stopách pátráme v okolí vodních nádrží a potoků. V hlubokém sněhu jsou typické hluboké stopní dráhy, tunely nebo skluzavky.

Obr. 9. Přední stopa vydry říční (A – cca polovina skutečné velikosti) a její stopní dráha (B,C).

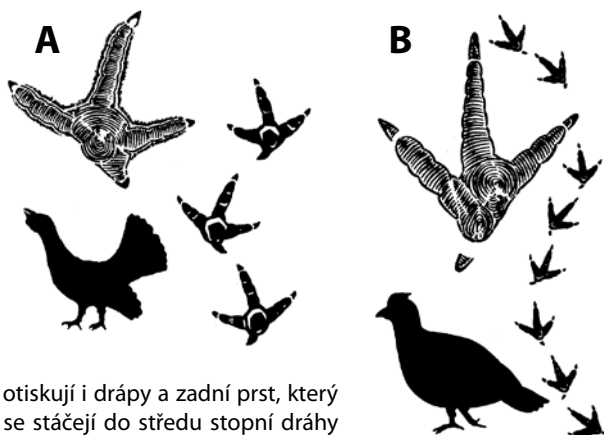




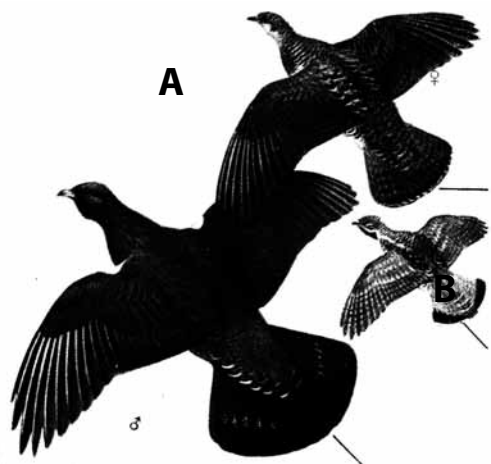
Kočka divoká (*Felis silvestris*) zanechává přední i zadní stopy čtyřprsté, bez otisků drápů (ty jsou zatažitelné), 2–3× menší než stopy rysa. Její stopy však od stop kočky domácí rozlišíme stěží. Obecně platí, že stopy divoké kočky jsou širší, polštářky stop kočky domácí naopak více stěsnané k sobě. Jediným spolehlivým údajem o vyskytu kočky divoké v Beskydech za posledních několik desetiletí je fotka z fotopasti z roku 2013 z Javorníků (jižní část CHKO). V blízkosti osad i v lese se mohou vyskytovat stopy obou druhů, proto musíme být při určování pozorní a sledovat, odkud nebo kam vedou.

Tetřev hlušec (*Tetrao urogallus*) (obr. 10A, 11A) dosahuje téměř velikosti krocana a má široký, zakulacený ocas. Samci jsou tmaví, samice rezavohnědé, s červeohnědou skvrnou na hrudi. Tetřev má stopy 8–12 cm dlouhé a 7–11 cm široké. Samice asi o třetinu menší (přibližně 6–8 cm dlouhé, 5–7 cm široké). Typické je široké rozevření krajních prstů svírajících úhel téměř 180°. U tetřevů se dobře otiskují i drápy a zadní prst, který bývá 2,5–3 cm dlouhý. Stopy se stáčíjí do středu stopní dráhy (viz obr. 10A).

Obr. 10. Stopa a stopní dráha tetřevího kohouta (A) a jeřábka (B).



Jeřábek lesní (*Bonasia bonasia*) (obr. 10B, 11B) dosahuje asi poloviční velikosti tetřeva. Obě pohlaví jsou svrchu rezavohnědá, s šedými ocasními pery zakončenými výraznou černou páskou. Samci mají na hrdle světle ohraničenou černou skvrnu. Stopy jsou dlouhé 5–6 cm a široké 4–5 cm. Ve stopní dráze sleduje střední prst přibližně směr chůze, nebo se jen mírně vtáčí dovnitř (viz obr. 10B).



Obr. 11. Lesní kurové v letu: A – tetřev hlušec (samice nahoře, samec dole), B – jeřábek lesní.

Tab. 2: Orientační rozměry základních charakteristik vybraných druhů lesních savců (tučně vyznačené šelmy, jejichž výskyt monitorujeme):

Druh	Stopy: délka × šířka (cm)		Délka kroku (cm)	Šířka rozkroku	Počet otisků prstů	Otisk drápů
	přední	zadní				
medvěd	10–12 × 10–20	17–30 × 10–17	podle velikosti	15–25	5	Ano
rys	6–10 × 6–10	trochu menší	50–130	7–12	4	Ne
vlk	9–14 × 8–10	8–10 × 7–9	70–110	15–25	4	Ano
kočka divoká	3,5–4,5 × 3–4	stejně roz.	15–30	3–7	4	Ne
kočka domácí	2,5–3,5 × 3	stejně roz.	15–30	3–7	4	Ne
liška	4–6 × 3–4	4–6 × 3–4	30–80	5–15	4	Ano
vydra	5–6,5 × 5–6,5	6–9 (–12) × 6	podle zp. pohybu	8–13	5	Ano
jezevec	5–7 × 4–6	6–8 × 4–5	20–50	10–15	5	Ano
pes	podle rasy	podle rasy	podle velikosti		4	Ano
psík myvalovitý	4–5 × 5–6	poněkud menší	25–30	6–10	4	Ano
kuna	4–4,5 × 2,5–3,5	3–3,5 × 3	50–60	8–10	5	Ano
hranostaj	2–2,5 × 1,5	2–2,5 × 1–1,2	15–20 (–70)	4–5	5	Ano
kolčava	1,5–2 × 0,7–1	stejně rozmezí	15–50	3–5	5	ano
zajíc	5–6 × 3–4	6–15 × 3–5	délka skoků 50–300	7–10	4 (5)	někdy

TRUS a CHLUPY

Dokumentace: Nalezené chlupy a trus šelem zdokumentujeme na místě fotografií (s měřítkem) a bereme pro odborné zpracování (u medvěda stačí vzorek trusu). Chlupy sbíráme do sáčku s obsahem silikagelu, případně do čistého papírového sáčku (dostanete od koordinátora). Trus – pokud je starší, pomocí klacíků ho celý vložíme do čistého uzavíratelného sáčku; doma ho pro dlouhodobější uchování buď vysušíme nebo zmrazíme. V případě, že najdete čerstvý (ještě vlhký) trus (nebo moč ve sněhu) velké šelmy, postupujte následovně:

- nejdříve vyfotit trus (či moč ve sněhu) s měřítkem;
- pak pomocí speciální špachtle nebo klacíku odebrat vzorek seškrabáváním z povrchu trusu (zbytky střevní sliznice) a dát do lahvičky s 95% lihem (dostanete od koordinátora hlídek), moč sebereme i se sněhem do lahvičky s lihem;
- nedotýkat se vršku otevřené lahvičky a dávat pozor, aby nedošlo ke kontaminaci vzorku vaší kůží (DNA) – nesahat na odebírací konce špachtle;
- vzorek by měl naplnit lahvičku max. do 1/5, aby byl v každé poloze lahvičky vždy ponořený;

- zbytek nalezeného trusu sebrat do sáčku na potvrzení, že jde opravdu o některou velkou šelmu (případně se může využít na rozbory potravy či parazitů) nebo ho odstranit (ukrýt) tak, aby nemohl být sebrán jiným mapovatelem jako duplicitní vzorek;
- co nejdříve vzorky uložte do chladna – nejlépe do mrazáku nebo alespoň do lednice – a co nejdříve odevzdejte koordinátorovi hlídek nebo pošlete (po někom nebo poštou) na Hnutí DUHA Olomouc.
- Pokud nemáte lahvičky či sáčky s předem vyznačenými evidenčními kódy (k dostání u koordinátorů), nezapomeňte nález označit štítkem s datem, lokalitou, jménem nálezce a názvem druhu zvířete.

U rysího a medvědího trusu se budou analýzou DNA rozlišovat konkrétní jedinci, u vlčích vzorků se bude ověřovat, zda jde opravdu o vlka, či jen psa. Pro tyto účely je smysluplné sbírat jen ČERSTVÝ trus. Nález trusu či chlupů popíšeme také do „Záznamu z terénní pochůzky“. Nález trusu či chlupů zadáme jako samostatný záznam přes on-line formulář „Moje nálezy-nový“, kde popíšeme okolnosti nálezu. Sebrané vzorky co nejdříve odevzdáme koordinátorovi setkání, který se postará o jejich další zpracování.

Trus lesních kurů (tetřev, jeřábek) v případě nejednoznačné identifikace druhu sebereme a vysušíme, pro rozlišení jsou směrodatné rozměry uvedené v tab. 3.

Trus **vlka** připomíná psí trus, ale obsahuje i úlomky kostí a kusy srsti. Tvar trusu je válcovitý, v průměru má kolem 3 cm. Vlk jej ukládá v hromádkách na nápadná místa.

Liška ukládá svůj trus, váleček o průměru 2–2,5 cm, na velmi dobře viditelná místa. Na jedné straně je trus výrazně protažený, složení záleží na druhu potravy. Může obsahovat i nestravitelné části peří, srsti a kostí, nebo i zbytky po plodech (jeřabiny, šípky), podle toho bývá i charakteristicky zbarven.

Rys často trus uvnitř svého teritoria zahrabává. V zimě při sledování stopní dráhy jej lze objevit, je však potřeba pozorně sledovat terén a prohlédnout podezřelá místa. Skládá se z jednotlivých válcovitých nebo kulovitých kousků se zašpičatělým koncem o průměru kolem 2,5 cm. Zpočátku je tmavý a lesklý, postupem času světlá. Obsahuje mnoho chlupů, ale žádné stopy rostlinné potravy. Pronikavě páchne.

Medvěd trus vypadá velmi různorodě (3–6 cm tlustý válec, nepravidelná hromada a nebo i řídké lejno podobné kravskému), charakteristická je rozpoznatelnost jednotlivých součástí způsobená nedokonalým trávením. Během vegetační sezóny, kdy se medvědi živí hlavně rostlinnou stravou, obsahuje množství semen lesních plodů.

Vydř trus nacházíme na kamenech podél řek, často pod mosty. Je protáhlého tvaru, složený z kostí a šupin ryb či jiných zbytků vodních živočichů (krunýřů raků, lastur škeblí). Výrazně páchne rybinou. Můžeme najít také zbytky potravy vydry: ocasy či zadní části těla ryb; vydry totiž začínají konzumovat ryby téměř výhradně od hlavy.

Trus **tetřeva** má housenkovitý tvar, zhruba 1 cm silný a 2–6 cm dlouhý, přičemž slepice mají trus menší (Tab. 3). Platí přitom, že délka kolísá více než tloušťka (z důvodu rozpadnutí trusu

je také možná záměna s trusem jeřábka o délce cca 2,5 cm, ale tloušťka je vždy max. 0,6 cm). Obsahuje zbytky jehličí, pupenů, bobulí, jader. Bývá ukládán pod stromy, kde ptáci hřadují, v čerstvém stavu bývá zbarven v zelenožlutých odstínech (v zimě složen hlavně ze zbytků jehličí), později hnědý až šedý. Pod stromy můžeme nalézt i kašovitou hmotu – výpraš slepého střeva.

Jeřábek má válcovitý trus stejně zbarvený, délky asi 1,5–2 cm a šířky 0,5–0,6 cm, na jednom konci tupě plochý, na opačném zaoblený a s bílým povlakem (kyselina močová – „moč ptáků“). Dále platí, že trus jeřábka je na povrchu kompaktnější (zobe menší části; trus tetřeva je tvořen z větších částí, z nichž některé z něho trčí jakoby ven).

Tab. 3:
Orientační rozměry stop a vysušeného trusu tetřevovitých (podle M. Krupy):

Druh	délka stopy	šířka stopy	délka trusu (cm)	tloušťka trusu (cm)
jeřábek lesní	5–6	4–5	1,5–2	0,5–0,6
tetřev hlušec – kohout	8–12	7–11	3–6	1–1,2
tetřev hlušec – slepice	6–8	5–7	2–3	0,8–1

STRŽENÁ ZVĚŘ („kadáver“)

Dokumentace: Zaznamenáme druh kořisti, pohlaví, stáří, kondici, místa poranění, dále kde bylo zvíře načaté, zda bylo načaté více druhů zvířat, všimáme si stop v okolí. Nejlepší způsob dokumentace je fotografie (nebo videozáznam). Zabereme jednak celé místo zdálky, další snímky věnujeme detailům na těle kořisti (stopy po zubech, drápech atd.). Podrobněji o monitoringu stržené kořisti ve zvláštní Metodice (ke stažení na www.selmy.cz/korist).

Nejčastější potravou **vlků** jsou jeleni a divočáci, které smečka zažene do míst, odkud mají obtížný únik (okraje sklaních stěn, okraje řek, úzké údolí potoka...). Menší kořist (srnci, selata) usmrcují jediným kousnutím do hrdla nebo týla. Během štvání větší kořisti vlci zvíře opakovaně koušou do boků a stehen, čímž vznikají rozsáhlé krevní podlitiny. Kořist strhnou na zem a usmrtí prokousnutím hrdla, které je pak většinou potrhane. Tupými drápy nedokáží proříznout kůži. Vlci často sežerou nejprve vnitřnosti a až potom svalovinu. Pokud nejsou vyrušeni, zůstává z kořisti jen obsah bачoru (největšího žaludku), velké kosti a kůže. Charakteristickým znakem vlčí hostiny jsou překousnuté i mohutné kosti.

Rys při lovu využívá momentu překvapení a po krátkém pronásledování, pokud je úspěšný, kořist zabíjí udušením nebo zlomením vazů (na kadáveru čistá rána po rysím stisku s minimální krevní podlitinou). Při závěrečném boji se rys zmítající se kořist snaží zachytit tlapami s vytaženými ostrými drápy, a tak dochází často k proříznutí kůže oběti hluboko do masa. Usmrcenou kořist většinou načiná na kýtách (vzácněji na plecích), a pokud není vyrušován, pravidelně se k ní vrací a během 3–7 nocí ji sežere. Ponechává jen vnitřnosti, kostru, hlavu a kůži, kterou během žraní postupně ohrnuje přes hlavu. Nespotřebovanou kořist rys překrývá travinami, listím, nebo sněhem.

Také **psi** loví kořist štváním, chovají se však chaotičtěji než vlci, kořist koušou bez rozmyslu po celém těle, a pokud ji strhnou, chytanou ji za hrdlo a třepou s ní. Kořist psů má často na celém těle potrahanou kůži a silně rozervané rány na hrdle a hlavě. Často kořist ani nenačnou, pokud ano, vytahují střeva a začnou vnitřnostmi trávicího traktu.

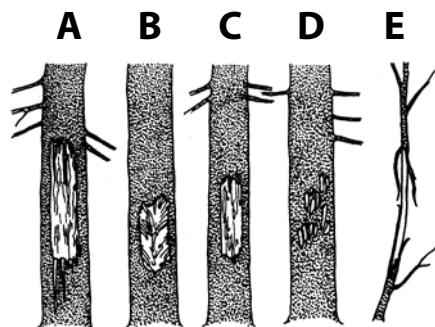
Lišky loví převážně drobné savce a ptáky, občas nemocnou spárkatou zvěř, kterou dlouho štvou a opakovaně koušou po těle, usmrčují prohryzáváním hrdla malými ostrými zoubky (pro-děravělá kůže). Jako předchozí psovité šelmy, i liška načíná kořist na břicho. Často odděluje hlavu a končetiny, které odtahuje pryč. Může se přizívat na kadáverech ulovených vlky nebo rysy.

Dravci a krkavcovití se rovněž mohou přizívat na kadáverech ulovených jinými živočichy. Typické je vyškubávání srsti, otisky zobáku na okrajích plochých kostí, vyklovávání očí. Živí se především vnitřnostmi.

ZNAČKY NA STROMECH

Dokumentace: fotografie, náčrtek, změříme velikost, vzdálenost od země, stáří škrábanců, případně sebereme chlupy

Rys zanechává v kůře charakteristické rýhy (brousí si drápy); **medvěd** kůru odírá drápy a často také vyhryzává zubama až do dřeva, většinou do výšky 1,5 až 2,5 m. Otíráním o poškozené stromy se „parfémuje“ pryskyřicí, ve které pak zůstávají zachyceny jeho chlupy. Vybírá si stromy zdaleka viditelné, nejčastěji jehličnany o průměru 20–40 cm.



Obr. 12. Poškozená kůra stromů od medvěda (a), muflona (b), jelena v létě (c) a v zimě (d) a od vytloukání paroží srnce (e).

HLASOVÉ PROJEVY

Dokumentace: nejlépe nahrávka na diktafon či jiné zařízení. Zapišeme jako samostatný nále-zový záznam do on-line formuláře, kde se snažíme zvuky podrobně popsat, poznamenejme, odkud byly slyšet, odhadovaný počet zvířat a případně přiložíme nahrávku. Pro **rysa** jsou charakteristické sociální hlasy v době páření (únor až březen) – kvilení nebo hrdelní hlasy – zní jako „auum“ až kilometr daleko. **Vlci** vyjít nejčastěji v druhé polovině léta a začátkem podzimu. Vytyí je způsob komunikace vlčí smečky mezi sebou, příp. osamělých vlků s ostatními (vlci nevyjít na měsíc). **Medvědi** se ozývají hlubokým mručením, není však příliš daleko slyšitelné.

2. POZOROVÁNÍ ČINNOSTI LOVCŮ

Dokumentace: Zaznamenáváme výskyt posedů, zateplených posedů (tzv. kazatelny), seníků, krmelců a újedí. Zjištěné skutečnosti uvedeme do zápisu z pochůzky v sekci Myslivecká činnost.

POSEDY – všímáme si lidských stop a stavu posedu, z toho usoudíme, zda je posed používaný, nebo opuštěný. V blízkosti posedů, zvláště zateplených, se mohou vyskytovat újedí, a proto směrem, kterým vede okénko, 20–50 m prozkoumáme terén.

SENÍKY A KRMELCE – zjistíme, čím se přikrmuje, porozhlédneme se po stopách a trusu. Protože se do těchto míst v zimě stahuje hromadně srnčí a jelení zvěř, příp. divočáci, lákají tato místa i jejich predátory. Rysy mohou také lákat hlodavci, kteří se stahují za obilkami vypadávajícími ze sena.

ÚJEDI (návnady, lákadla) se vyskytují většinou poblíž posedů, zvláště zateplených a s dobrým přístupem (asfaltové cesty). Rozlišujeme **rostlinné** újedí na býložravce a všežravce a **masité** na masožravce. Ze znění § 40 odst. 1 zákona č. 166/99 Sb., o veterinární péči (veterinární zákon) jednoznačně vyplývá, že **předkládání mrtvých zvířat či jakýchkoli jejich částí na újedě je nezákonné** – a to všude, nejen v chráněných územích. Více na www.selmy.cz.

Dokumentace masitých újedí: Masité újedí nejlépe fotografujeme, a to tak, abychom zabrali újedí s posedem (přesné určení místa), na druhém, příp. třetím snímku by měl být zachycen detail návnady. Všímáme si stop lidí a šelem v okolí újedí, druhu masa, jeho stáří a zda a kým bylo načato. Ihned po návratu informujte koordinátora setkání, aby mohlo být co nejdříve zahájeno šetření za účelem odstranění újedí.

Rostlinné újedí mohou navštěvovat i medvědi. Masité návnady určené liškám však často navštěvují i vlci, výjimečně rys. Pokud by však na újedí ležel mrtvý pes, je to možná známka pokusu o nelegální lov vlka. Lišky cítí z psů respekt, zatímco vlci ho chápou jako vetřelce.

VÝSTŘELY – zapišeme si kdy a z jakého směru. Pokud se ozvou nedaleko, místo zástřelu jdem zkontrolovat. Tehdy se pohybujeme výhradně po lesních cestách.

DALŠÍ POZOROVÁNÍ

Všímáme si a fotodokumentujeme podezřelé automobily a motorkáře nacházející se mimo cesty s povoleným vjezdem (poznáme si SPZ). Dále sledujeme chování turistů, koleje vyjeté ve sněhu např. v blízkosti posedů a rezervací, nešetrně provedené těžby v běžném lese. Zaznamenáváme také, zda nedochází těžbou, sběrem lesních plodů či jinými aktivitami k poškozování chráněných území.

3. DALŠÍ PRÁCE VLČÍCH HLÍDEK

VYVĚŠOVÁNÍ CEDULEK, DISTRIBUCE LETÁKŮ

Na významná místa (rozcestníky apod.) a k přístupovým cestám k loveckým posedům připevňujeme cedulky „Území sledují dobrovolné hlídky“, kterými upozorňujeme pytláky na svou přítomnost v terénu. Budete-li procházet kolem horských chat nebo penzionů, nabídněte pro hosty zdarma letáčky a brožurky o šelmách, které můžete dostat od koordinátora. V záznamu z pochůzky pak uveďte jméno chaty a část obce, kde distribuce proběhla, případně kde letáčky odmítli. Můžete také zavést řeč na šelmy při rozhovoru s turisty nebo myslivci. Pomůžete tím při osvětové práci, jejímž cílem je, aby veřejnost přestala tolerovat ilegální lov šelem.

ZÁZNAM Z TERÉNNÍ POCHŮZKY

Co nejdříve po ukončení pochůzky vypište v členské sekci VH (www.selmy.cz/vlcihlidky) on-line záznam z pochůzky (záložka Moje pochůzky) a záznam o nálezech, máte-li nějaké (záložka Moje nálezy). Pokud možnost elektronického vyplnění na webu nemáte, proveďte zápis

do papírového formuláře **Záznam z terénní pochůzky** a přiložte **mapku** s vyznačenou trasou a místy nálezů pobytových znaků či nově objevených loveckých zařízení. Osvědčilo se dělat si poznámky během cesty a po návratu je přepsat. Písemný záznam prosím odevzdejte koordinátorovi setkání, nebo zašlete co nejdříve na adresu: Hnutí DUHA Olomouc, Dolní náměstí 38, 77200 Olomouc. Vaše práce poslouží jako cenný zdroj informací i v případě, že jste na žádnou vzácnou stopu ani újed nenašli, proto **prosím odevzdávejte i „nenálezové“ pochůzky**.

4. RADY DO TERÉNU

DOPORUČENÉ VYBAVENÍ VLČÍCH HLÍDEK

Zimní vybavení: V každém případě doporučujeme mít dobrou zimní obuv a vlastní návleky. Když je dost sněhu, nejlépe se osvědčily sněžnice. Na pravidelných základnách vlčích hlídek je vždy možnost si několik párů zapůjčit. V některých terénech se dají dobře využívat i běžky. Projdete sice velké území, ale zajímavé stopy vám při rychlém svištění mohou uniknout...

Potravin: nikdy si nezapomeňte vzít s sebou dostatečné množství potravin a tekutin

Potřeby pro monitoring: mapa, měřidlo, sáčky a lahvičky na trus či srst, fotoaparát, čelovka/baterka, cedulky VH a provázek, letáčky o šelmách, nůž, tato příručka...

Dále se hodí: GPS přijímač, dalekohled, náhradní baterky do foťáku, základní lékárnička, noktovizor. Na odlévání stop: sádra, kelímeček na rozmíchávání, PET láhev s vodou, staré noviny.

POHYB V TERÉNU

Během terénní pochůzky bedlivě sledujeme okolí a samozřejmostí je zachování ticha v lese, kde jsme jen na návštěvě. Využíváme především turistické trasy, projeté lyžařské trasy (nechodit ale ve stopě!), projeté lesní cesty. Nepouštíme se do strmých a nepřehledných terénů, kde bychom mohli plašit zvěř.

SETKÁNÍ S MYSLIVCI

Zachovejte klid a slušně pozdravte. V případě slovního útoku na vás sdělte, že provádíte monitoring šelem. Pokud se v problematice velkých šelem a myslivosti dobře orientujete, se vstřícnějšími jedinci se pokuste o šelmách diskutovat, nabídněte letáčky apod. Provedte pak krátký zápis o základních problémech, které myslivci ve vztahu k šelmám vnímají, do Záznamu z terénní pochůzky.

BEZPEČNOST A OMEZENÍ...

- Z bezpečnostních důvodů je vhodné, aby vlčí hlídky byly minimálně dvoučlenné. V případě, že se rozdělíte, učiňte tak pouze na krátkou dobu a přesně se domluvíte na době a místě srazu.
- Před odchodem do terénu si vždy uložte telefonní kontakt na koordinátora setkání nebo člena z jiné skupinky. Pozor, mobilní sítě mají mnohde v horách špatný signál.
- Mějte s sebou vždy vodu a menší zásobu potravin.
- Nezapomeňte, že vstupování do národních přírodních rezervací (NPR) je zakázáno! (zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny). Výjimkou nejsou ani vlčí hlídky. Živočiškové, které sledujeme, potřebují klidové zóny, které bychom měli dodržovat a zabezpečit nerušený průběh přírodních procesů, o nichž my lidé většinou nemáme ani potuchy...

CO DĚLAT PŘI SETKÁNÍ S ŠELMAMI

Vlk i rys jsou plaší a člověku neublíží. Vychutnejte si tyto vzácné okamžiky... Medvěd rovněž konflikty nevyhledává, avšak může dojít k tomu, že ho překvapíte. Zachovejte klid a dbejte těchto pokynů:

- Pokud zpozorujete medvěda dříve než on zpozoruje vás, tiše se vzdalte. Kdyby vás medvěd zaregistroval, vyhněte se očnímu kontaktu, dělejte, že medvěda nevidíte a pomalu se vzdalujte z místa setkání.
- Pokud vás medvěd sleduje, zahodte kus oděvu nebo jiný předmět, abyste upoutali jeho pozornost.
- V žádném případě se nepokoušejte medvěda odehnat (nevykřikujte, nezvedejte pohybující se ruce nad hlavu apod.), tím jen připoutáte medvědovu pozornost na sebe. Pokud by vás medvěd napadl, nepokoušejte se hned utéct, ale lehněte si na zem, schulte se do klubička, hlavu mezi kolena, rukama si chraňte krk, lokty tlačte ke kolenům. Chráníte si tak životně důležité orgány. Podrobnější doporučení k setkání s medvědy na www.selmy.cz.
- Medvěd dokáže zabít jednou ranou krávu. Přestože dochází ke každoročnímu napadení člověka např. na Slovensku, nebývají tato zranění smrtelná. Medvědi nemají v úmyslu lidi zabíjet, bojí se nás stejně jako my jich. Při překvapivém setkání s člověkem jsou stresováni, cítí se ohroženi a chtějí se bránit, pokud nemají kam utéct.

DŮLEŽITÉ KONTAKTY:

KOORDINÁTOŘI: Leona Machalová (Daja): **602 529 850**, Mira Kutal: **728 832 889**, Michal Bojda: **734 233 993**, Mártý: **721 409 482**, Tom Krajča (Canis): **733 384 944**, Martin Váňa (Pavouk): **734 233 994**, Kája Kubíková: **737 353 262**, Honza Stýskala: **608 582 036**, Josefa Volfová (Pepča): **776 378 993**, Martin Kraus: **776 647 694**

ORGANIZÁTOR:

Hnutí DUHA Olomouc (Mira Kutal) tel.: 728 832 889, e-mail: vlci.hlidky@hnutiduha.cz;

HORSKÁ SLUŽBA BESKYDY: 606 769 010

HORSKÁ SLUŽBA ČR NONSTOP SOS: 1210

Literatura & použité obrázky:

Anděra, M., Horáček I., 1982: *Poznáváme naše savce. Mladá Fronta, Praha.*

Bang, P., 2004: *Animal tracks and signs. Oxford University Press, Oxford.*

Buchner, M., 2001: *Stopy. Aventinum, Praha.*

Červený, J., Koubek, P., Buřka, L., 1999: *Velké šelmy v naší přírodě. Koršach, Praha.*

Dolejš, K., 1972: *Stopařství. Praha.*

Dungel, J., Geilser, J. 2002: *Atlas savců České a Slovenské republiky. Academia, Praha.*

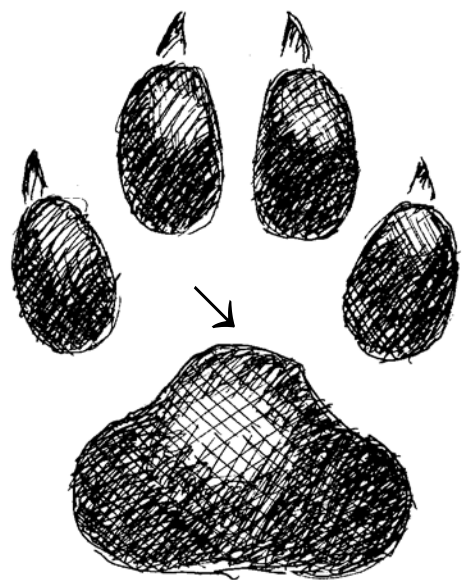
Krupa, M.: *Lesní kurové (76/13 ZO ČSOP Salamandr, leták, ústní sdělení)*

Šuhaj, J., Kuzník, H., 2003. *Teritoriální značky medvěda brtníka v Ostravské pánvi. Živa, 4: 180–181.*

Peterson, R. T., Mountfort, G., Hollom, P. A. D., 1966: *A Field Guide to the Birds of Britain and Europe. The Riverside Press, Cambridge.*

Seton, E. T., 1966. *Král vlků. Olympia, Praha.*

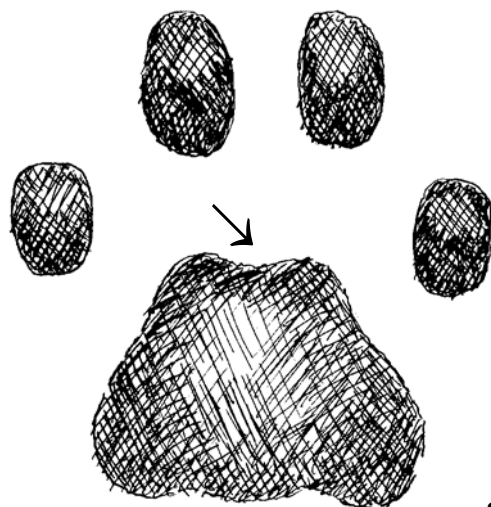
stopy ve skutečné velikosti



stopa psa



stopa jezevce



stopa rysa



stopa zajíce



stopa lišky



stopa vlka

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19

stopy medvěda a jezevce (asi v poloviční velikosti)



stopa medvěda
(pravá přední)



stopa medvěda
(levá zadní)



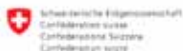
stopa jezevce
(pravá zadní)

Sestavil: Miroslav Kutal, ilustrace stop na přední straně obálky: Ludvík Kunc, ostatní ilustrace stop: Gabriela Fialová. Tento materiál je pracovní a je určen výhradně pro vnitřní potřebu Hnutí DUHA Olomouc.

Poděkování

V roce 2014 vydalo Hnutí DUHA Olomouc (aktualizované vydání). Podpořeno z Programu švýcarsko-české spolupráce a nadací EuroNatur. Projekt Vlčích hlídek je akreditovaný pro oblast dobrovolnictví u Ministerstva vnitra ČR.

Aktuální informace o velkých šelmách: www.selmy.cz
Členská sekce vlčích hlídek: www.selmy.cz/vlcihlidky
Naše stránka na Facebooku: **Ochrana velkých šelem**



euRONATUR